

PERCZEL OLIVÉR

„BEHATOLNAK VÉDTELEN AGGOKHOZ ÉS NŐKKHÖZ”
ROMÁN MEGSZÁLLÁS SZENTESESEN (1919–1920)*

„[...] városunkat oly sok csapás érte, mint amennyire az elmúlt évszázadok alatt együttvéve sem szenvedett.”¹

Magyarország számára az I. világháború nem ért véget az 1918. november 3-i padovai fegyverszünettel. Az október 31-én kitört őszirózsás forradalmat egymást váltó – a válságos kül- és belpolitikai helyzetet kezelni képtelen – kormányok, rövid életű proletárdiktatúra, vörös-, majd fehérterror, az ország belterületén zajló háború, valamint cseh, szerb, francia és román megszállás követte. Mindezek csak főbb címszavak a háborút követő időszakból, amelynek helyi eseményeit gyakran még ma sem ismerjük. Ezért most Szentes 1919–1920 közötti román megszállását mutatom be.

Előzmények

A román haderő 1919. április 16-án koncentrált támadást indított a tanácsköztársaság ellen. A magyar Vörös Hadsereg alakulatai hátráltak, a románok így jórészt akadálytalanul törtek át a Körösök völgyében. A román hadvezetés célja a Tisza vonalának elérése volt, így folytatva az előrenyomulást csapataik április 26-ára elérték a Battonya–Békéscsaba–Szeghalom vonalat. Ugyanezen a napon az addig szórványos harcokba bocsátkozó székely hadosztály is kapitulált, a sorozatos vereségek következtében pedig a Vörös Hadsereg kivonta alakulatait a Tiszántúlról.

A proletárdiktatúra utolsó mozzanata ebben a régióban a települések kiürítése volt. Az egyik közellátási népbiztos intézkedett az ellenség által fenyegetett városok mozdítható javainak elszállításáról, és április 25-i rendeletében utasította a raktárak vezetőit, hogy készleteiket szállítsák Budapestre. Az értékek „megmentésére” egy 150 vörösörből, a Bandl-féle csapat 30 tagjából, 10-12 Lenin-fiúból és a forradalmi törvényszék 3 rögtönítélő bírájából álló különítmény érkezett. A vörös alakulat Anocska András és Molnár István vezette csapatának különvonata április 26-án robogott be Makóra,² ahol már éjszaka elkezdődött a kiürítés. Másnap

* Ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet Labádi Lajosnak, a Szentesi Levéltár korábbi igazgatójának, aki a történelmi pályán elindított, és akinek ötletei, tanácsai elengedhetetlenek voltak a tanulmány elkészítéséhez. Köszönöm önzetlen segítségét a levéltár mostani vezetőjének, Tánczos Rolandnak, továbbá Szénási Katalin segédlevéltárosnak, Szeri László levéltári kezelőnek és Bődök Gergelynek, az egri Eszterházy Károly Egyetem történész doktoranduszának.

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára [a továbbiakban MNL CSML SZL] V. 171. a/ 48. kötet, Szentes Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei, 5/1920.

² A Makón zajló eseményekről lásd HALMÁGYI Pál: *Makó város román megszállása = A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1982–83/1.*, 321–343.

Hódmezővásárhely,³ 28-án reggel pedig Szentes következett. Az értékek zavartalan elszállítását a belügyi népbiztosság kirendelt páncélvonata fedezte. Szentes pénzügyeiből a pénzkészleteket a bőrkabátosok felügyelete mellett a városi pénztárba szállították, az összegyűjtött mintegy 330 000 koronát direktóriumi tagok vitték magukkal.⁴ A közvagyon mellett a lakosságtól is jelentős mennyiségű élelmiszert, ékszereket és készpénzt oroztak el. A rablásban a helyi csőcselék is szerepet vállalt, sőt előfordult, hogy a Lenin-fiúkat a tanácskormány helyi híveiből álló „vörös” asszonyok vezették házról házra, akik szolgálataikért cserébe részesedést kaptak a rablott holmikból.⁵ A módszeres rablás szinte minden háztartást érintett. A vegzatúrák során a legkülönfélébb tárgyakat tulajdonították el: aranyat, ezüstöt, ruhaneműket, pénzt, szőnyeget, szőrmekabátokat, csokoládét, szeszes italt – és szinte minden mozdíthatót. A lopott pénz összegét és a javak pontos értékét nehéz utólag meghatározni: az Alföldi Újság kimutatásai alapján 4 610 650 korona készpénzt és 2 250 920 korona árut vittek el, valamint tetemes mennyiségű élelmiszernek kélt lába.⁶ Ezen összeggel szemben a városi közgyűlés jegyzéke ennek mintegy duplájával, 10 milliós értékkel számolt.⁷ Az addig is roppant bizonytalan élelmiszereállítását csak nehezítette, hogy a város terménykészletének mintegy a tizedrészét, 300 mázsa búzát rakodtak fel a vagonokra, és az állatállomány szisztematikus összetételését követően a három környékbeli uradalomból 666 lóbaszjóságot hajtottak a szentesi pályaudvarra. Este 10 órakor a három város lefoglalt értékeivel már Kiskunfélegyháza felé tartottak a vonatok.⁸ Velük távozott az itt állomásozó vöröskatonaság, a direktóriumi tagok, a szakszervezetek tisztségviselői és néhány újságíró is. A különítményesek ugyanakkor a tanácskormány túszedő gyakorlatának megfelelően Szentes vagyonos polgárai közül 42 köztisztletben álló személyt fogtak el és vittek magukkal.⁹ A túszedést országos rendelet legitímálta, amelynek lényegét a helyi lap így kommentálta: „azért szedték a túszoikat, hogy biztosítékot szolgáljanak az esetleges ellenforradalom és ellenséges megszállás idejére, ha a proletárdiktatúra vezetőivel szemben erőszakkal akarnának fellépni”.¹⁰

Az elhurcoltak között volt dr. Kiss Béla volt főjegyző és dr. Négyesi Imre városi főkapitány, helyettes polgármester is.¹¹ A Szentes és Csongrád közötti Tisza-hídon a 2. vörös

³ Hódmezővásárhely ezidőbeni történetéről lásd MAKÓ Imre: *Hódmezővásárhely román megszállása 1919–1920 = A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2010*, Szeged, 2011, 139–159; Uő.: *A vörös offenzíva és a román megtorlás Hódmezővásárhelyen 1919-ben = A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2009*, Hódmezővásárhely–Budapest, 2010, 57–88.

⁴ Az ékszereket és a pénzt Anocska az Országházba vitte és ott leadta. Az élelmiszert Budapesten a terrorlegénység között szétosztották. Budapest Főváros Levéltára [a továbbiakban: BFL] VII. 5.c 2860/1920., 24.

⁵ Szentes Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei, 5/1920, MNL CSML SZL V. 171 a/ 48. kötet.

⁶ GAÁL Endre: *Szentes az 1918–1919. évi forradalmak idején = Fejezetek Szentes forradalmi múltjából*, Szentes Városi Tanács V. B. Művelődési Osztály, Szentes, 1984, 142.

⁷ Szentes Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei, 5/1920., MNL CSML SZL V. 171 a/ 48. kötet.

⁸ Anocska András jelentése a hadügyi népbiztosnak Makó, Hódmezővásárhely és Szentes kiürítéséről = *Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1917–1919*, szerk. Gaál Endre, Szeged, 1969, 270. dokumentum.

⁹ Minden várost túszoikkal hagytak el. Hódmezővásárhelyről 20 személyt, Makóról 40 főt vittek magukkal. A kutatás jelenlegi állása szerint kb. 1500 főt hurcoltak el. Erről lásd BÖDÖK Gergely: *Kegyelmes urak a gyűjtőfogházban – A vörösterroret fővárosi túsói*, Múltunk 2014/4., 151–181.

¹⁰ Alföldi Újság 1919. április 29., 4.

¹¹ A listát közli Alföldi Újság 1919. május 6., 1: Bárány Árpád, dr. Szeder Ferenc János, dr. Cícatricis Lajos, Cserna János, dr. Péter Ernő, Zsoldos Géza, Stammer Béla, Soós Bálint, Grossmann Lajos, Rúzs M. Lajos, Rúzs M. Sándor, Vajda Antal, dr. Négyesi Imre, Füst M. Sándor, Károly József, dr. Wellisch István, Német Jenő,

hadosztály alakulatai biztosították az áthaladó szerelvényeket. A direktóriumok a Tisza túlsó partjára, Csongrádra tették át székhelyüket.¹² Kiskunfélegyházán a vonat megállt, és a pályaudvaron dr. Kiss Bélát, az Óföldreákról elhurcolt Náway Lajost és Náway Ivánt a bőrkaбатosok kivégezték.¹³ A gyilkosságokat a tanácsköztársaság vezetői sem nézték jó szemmel, vizsgálatot indítottak a tettesek kézre kerítésére. Korvin Ottó Kun Bélának szóló jelentésében megnevezte a gyilkosokat, akik a fővárosig tartó út során „a túsok vallomásai szerint összesen tizenegy kivégzést”¹⁴ hajtottak végre. Még április 28-án éjjel váratlanul visszatért Szentesre egy század vöröskatona, akik az alsópárti temetőben Derekegyháza felé foglalták el állásaikat és várták az Orosházát ekkor már elhagyó román sereget. A Szentesen maradt fegyvertelen tisztikar¹⁵ tartott a várható utcai harcoktól, és félt volt, hogy a lakosság is áldozatul esik majd a vöröskatonák és a román hadsereg előőrsei közti összetűzésnek. A város védelmében ezért kétségbeesett lépésre szánták el magukat: „koholt távirati paranccsal és a mozgó konyhának visszaküldésével és egyéb ravaszkodással”¹⁶ elérték, hogy a vörös század még időben átvonuljon Csongrádra. Ez a menekülés volt az utolsó akkordja a Szentesen harmincnegyedik napig tartó proletárdiktatúrának.

A megszállás

A román hadsereg 1919. április 29-én az éjjeli órákban érte el Szentes határát. A parancsnok hajnali négy órakor kérette magához a város helyben maradt vezetőségét, akik az ügyvitelre intézőbizottságot hoztak létre – amit pár nap múlva tanácsra kereszteltek.¹⁷ A román csapatok parancsnoka, Piscureanu őrnagy rögtön utasításokkal látta el a város irányítóit. Első rendelkezése a fegyverek és lőszer azonnali átadásáról szólt.¹⁸ Összeírták a megszállt lakosságot is. Ez utóbbi rendelet végrehajtására mindössze két órát biztosítottak a polgárok-nak. Ez alatt kellett kapukra kitézni az ott lakók nevét és életkorát feltüntető cédulákat. A helyzet komolysága ellenére néhány bejárón megjelentek a rendelkezést kifigurázó, furcsa kiírások is: „Itt lakik X, Y, a házigazda feleségével”; „Itt lakunk mi, négy öreg”; „e házban lakik Nagy Péter 68 éves, Kiss Julianna 59 éves, gyerekeik Julianna 32 éves, Mária 29 éves,

Hoffmann Sándor, Pozsonyi Ferenc, Jurenák Béla, Csúcs Károly, Mátéffy Kálmán, Lukács Pál, Fekete Márton, Fekete Albert, dr. Láncai Simon Pál, dr. Mikecz Ödön, Pákozdy István, dr. Joó Károly, Tary Ernő, Kádár Árpád, Mátéffy László, dr. Vecsery Sándor, Zilahy Kálmán, Zbóray Bertalan, dr. Albertényi Adolf, dr. Fenyvesi Adolf, dr. Kiss Béla, Papp László, Háhn Izidor, dr. Nagy Sándor, dr. Csúcs János és Ibolya Antal. A túsok tisztségét, foglalkozását is közlő névsort lásd *Szentes*, szerk. Nagy Imre, Budapest, 1928.

¹² *Csongrád megye évszázadai. Történelmi olvasókönyv II.*, szerk. Géczy Lajos – Labádi Lajos – G. Tóth Ilona, Szeged, 1987, 242–243.

¹³ Lelőtték és egyiküket bajonettel is leszúrták. Ezt követően az áldozatokat egy közeli gödörben ásták el. Lásd VÁRY Albert: *A vörös uralom áldozatai Magyarországon*, Hogyf Editio, Budapest, 1993, 86–87.

¹⁴ BFL VII. 2.c 2860/1920., 54–55.

¹⁵ Berényi Antal, Cseuz Béla, Dóczi Ferenc, Gyulavári Géza, Kalpagos Szabó Imre és Kálmán Imre.

¹⁶ Szentes Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei, 5/1920., MNL CSML SZL V. 171 a/ 48. kötet.

¹⁷ Ezek albizottságai: panaszfelvételi, közéletmelzési, utalványozási, terméshozzájárulási, rendészeti, lakásügyi bizottság; lásd Alföldi Újság 1919. április 30., 4.

¹⁸ Szentes Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei, 5/1920., MNL CSML SZL V. 171 a/ 48. kötet.

unokáik Tóth József 6 éves, Tóth Klára 5 éves, mindenek Vass Sándor 43 éves. Összesen 242 év.”¹⁹

Hogy a humoros, vakmerő kiírásoknak lett-e következménye, arról nincs több információ. Minden intézkedés ellenére a bevonulás nem volt mentes a gyilkosságtól: ismeretlen tettesek feljelentésére alapozva – miszerint kocsmája a vörösök tanyája volt – Őze Kálmán be-rekháti kocsmáros üzlete udvarán agyonlőtték.²⁰ A lakosság megfélemlítése céljából a megszállók ágyúikat a vecseri szélmalomnál található utcavégen állították fel, a felsőpárti Munkássor 34. szám alatt pedig a tüzerüteg irodáját alakították ki. Korán reggel eldőrdült az első lövés: a románok – demonstrálva erejüket – ellőttek egészen a tiszai vashídig. Két nappal a megszállás kezdetét követően házkutatásokat tartottak, amikor elrejtett lőfegyvert és robbanószeret kerestek. Akinél ilyet találtak, az 10 évig terjedő börtönbüntetésre és akár 10 000 lej pénzbüntetésre számíthatott.²¹ A további teendőkről kihelyezett kétnyelvű – román és magyar – falragaszok, később pedig a helyi sajtó tájékoztatta a lakosságot.

A megszállás első napjaiban a helyi sajtó szünetelt, az Alföldi Újság című napilap öt napon át nem jelent meg. A papírhány miatt az első számok utóbb is csak két oldalon, mintegy szórolapként közölték a fontosabb rendeleteket. A város szinte teljes elzártságát mutatta, hogy megszűnt a távíró és nem működött a telefonvonal sem.

A román hadsereg érkezése ellenére az elemi iskolákban tovább folyt a tanítás, bár az első héten a szülők otthon tartották gyermekeiket, a gimnáziumban és a polgári leányiskolában pedig még jó pár napig szünetelt az oktatás.²² A román hadsereg a megszállást a magyarországi tanácskormány elleni fellépéssel és a kommunizmus elleni harccal indokolta, erre alapozva katonáik megkezdték a kommunistagyanús személyek felkutatását. Ennek ürügyén több esetben raboltak is a lakosoktól. Az ily módon lebonyolított ad hoc fosztogatásokról több bejelentés érkezett a városi tanácshoz, amelynek tagjai viszont tehetetlenek voltak.²³ Hamar sor került a megszálló csapatok elhelyezésére is. Szállásuk az újonnan épült Polgári Leányiskolában (a későbbi Petőfi utcai Általános Iskolában) volt – ide kerültek a rekvirált holmik: fekhelyek, paplanok, csizmák, bakancsok stb. is.²⁴ A megszállás negyedik napján a városba látogatott a román csapatok főparancsnoka, Nicolescu tábornok. A generálist a megbízott polgármester, Kalpagos Szabó Imre fogadta, aki a lakosokkal szembeni kíméletes bánásmódra kérte a parancsnokot. A katonai előljáró erre ígéretet is tett, ha betartják rendelkezéseit. Hiszen békével érkeztek, hangsúlyozta, szándékuk pusztán megtisztítani magyar szomszédjukat a bolsevizmus mótelyétől – ismételte meg újfent a román hadsereg magyarországi jelenlétének hivatalos román indoklását. A fosztogatások ugyanakkor a hangzatos ígéretnek ellenére sem szűntek meg, a tanácshoz érkezett újabb panaszok szerint „a legénység önhatalmúlag kocsikat rekvirál, békés polgárok lakásába – kapuk tetején átugorva – behatol-

¹⁹ Alföldi Újság 1919. május 7., 2.

²⁰ MNL CSML SZL IV. B. 406.b 14/1922.

²¹ Rendelet a fegyverletételről, MNL CSML SZL V. 177.c 1. sz.

²² Alföldi Újság 1919. május 6., 1.

²³ Például: „az utcán járó-kelőktől zsebórákat, óraláncot és egyéb értékeket elvesznek és azt elhurcolják”, lásd MNL CSML SZL V. 177.c 5873/1919.

²⁴ MEDVEZKY Imre: *Az 1919-es proletárdiktatúra Szentesen = Tanácsköztársaság Csongrád megyében*, MSZMP Csongrád Megyei Bizottsága, Szeged, 1959, 81.

nak és onnan minden megkérdés és engedély nélkül élelmiszert, ruhát, takarmányneműt elhurcolnak”.²⁵

Niculescu tábornok két nap múlva fogadta a túsok hozzátartozóinak küldöttségét is. A családtagokat azzal nyugtatta meg, hogy közbenjár az elhurcoltak mielőbbi hazakerülése érdekében. Kérelmüket továbbítja a Szegeden székelő francia főparancsnoksághoz, akik a fogvatartottak ügyében az antant részéről hivatalosan eljárhatnak.²⁶ A román parancsnok a közellátási zavarok mérséklése érdekében intézkedett az élelmiszerek és egyéb cikkek árának megállapításáról, és ezt a sajtóban közzétette. De továbbra is rendszeresek voltak a házkutatások és megtiltották a lakosok köztéri csoportosulását is. A rendelet szerint két embernél több pedig nem mehetett egymás mellett az utcán. Este 10 órától kijárási tilalom lépett érvénybe, betiltották a szerencsejátékokat, és pusztán – feltehetőleg a feszültség oldás céljából – a pénz nélküli kártyázást, a biliárdozást és dominózást engedélyezték.²⁷ A szórakozás iránti igényt mutatja, hogy a megszállás kálváriája ellenére az Apollo filmszínház újrakezdte működését, és telt ház előtt vetítette le a *Cigányleány* című szerelmi történetet.

A városban állomásozó román hadsereg ellátása és a rendszeres rekvirálások hatalmas károkat okoztak. A katonák a napi élelmezésük, a boradagjuk és a lószerszámaik biztosításán túl még hatszáz derékaltat is igényeltek. A hadsereg tagjainak erőszakos fellépése és rendszeressé vált fosztogatásai miatt Gruik Lukács munkásközvetítő kérelmével személyesen Piscureanu őrnagyhoz fordult. Bizonyára sokak azonos tapasztalatát tükröző panaszja szerint: „a megszálló csapat katonái a lakosságot a legnagyobb izgalomban tartják, mivel is a lakosságtól minden élelmet, ruhát, cipőt és baromfiakat szednek el, mik nem katonai cikkek, csak polgáriak. Behatolnak védtelen aggokhoz és nőkhöz, parancs és kérelem nélkül kutatnak, s ami nekik megtetszik, azt elviszik. Éjjel 10-11 órakor a zárt kapuk tetején másznak be az udvarokba és onnan tyúkot, kacsát s egyéb szárnyasokat elvisznek. Fegyvert szegezve a lakókra kényszerítik, adjon nekik enni, s megparancsolják, hogy mit. Tehát arra kéri fel a lakosság a katonai parancsnokságot, szíveskedjen a fentebb jelzettektől a legénységet eltiltani.”²⁸ A parancsnok – ahogy eddig is – újabb ígéretet tett, hogy fellép fosztogató katonáival szemben, a sajtón keresztül pedig arra kérte a lakosságot, hogy aki betörést tapasztal, írja fel a behatoló sapkáján lévő számot, hogy az elkövetőt azonosítani lehessen.²⁹

A lakosság szenvedései mellett a városi közigazgatás is bajba került, a városi kassza ugyanis szinte teljesen kiürült. A súlyos pénzhiányt tetézte, hogy a román katonák fizetőeszközként a magukkal hozott saját pénzt is használtak. A pénzzavaron a tanács a lej ideiglenes forgalomba hozatalával próbált segíteni, 1 lej értékét 2 koronában megállapítva.³⁰ A probléma kezeléshez viszont ez sem volt elegendő, ezért az elmaradt adók befizetésére hívták fel a lakosság figyelmét. Szerencsére egy ismeretlen személy százezer korona kölcsönt biztosított, amellyel megkezdheték a közállapotok rendezését. Ehhez nyújtott segítséget az is, hogy a román előljáró

²⁵ MNL CSML SZL V. 177.c 5925/1919.

²⁶ Alföldi Újság 1919. május 8., 2.

²⁷ Alföldi Újság 1919. május 6., 2.

²⁸ Idézi *Csongrád megye évszázadai*, 243.

²⁹ Alföldi Újság 1919. május 11., 3.

³⁰ MNL CSML SZL V. 177.c 6014/1919.

visszaállította az 1918 novembere előtti közigazgatási állapotokat és megszüntette az átmeneti időszakban létrehozott hivatalokat.

Árvíz

Ha mindez nem lett volna elég, természeti csapás is érte a várost. Az ármentesítő társulat május 5-én értesítette a város vezetőségét, hogy minden korábbinál nagyobb árhullám várható a Tiszán. Szentes keletébe került: a település minden oldalról el volt vágva, ráadásul a román parancsnok nem engedélyezte az árvízmentesítő munkálatokat sem, tilos volt ugyanis a háborús övezetnek tekintett gáton tartózkodni. A mentesítési munkák megakadályozása következtében a belvíz korábban soha nem látott magasságba emelkedett. A vízelvezetésre szivattyúkat állítottak szolgálatba, a szénhiány miatt ugyanakkor ezek a gépek napok óta nem működtek.³¹ De az eszközök és az infrastruktúra mellett hiányoztak a megfelelő szakemberek is, a korábban híres szentesi kubikusok nagy része ugyanis belépett a Vörös Hadseregbe, és velük együtt távozott a városból.³²

A vészbizottsággá alakult városi tanács éjjel-nappali szolgálatra rendezkedett be. A helyzet egyre veszélyesebbé vált, a hónapokig tartó esőzések következtében a töltés több helyen megcsúszott. Bár korábbi parancsát felülírva néhány nap múlva a román parancsnok – külön arcképes igazolványokkal rendelkezők számára – engedélyezte a védekezésben dolgozó munkások jelenlétét, a hadművelleti területnek számító töltéseken továbbra is veszélyes volt tartózkodni, amit jelzett, hogy az ellenfelek gyakran átlövöldöztek a folyó felett, egymás irányába.

Május 9-én Csongrádnál a román hadsereg néhány alakulata megpróbált átkelni a folyón, de a túlspartról a magyar vöröskatonák visszaverték őket. A harcok intenzívebbé válásával a munkálatokat ettől fogva csak éjjel lehetett folytatni. Árvízvédelmi szempontból a legveszélyesebb szakasznak a tés-zalotai bizonyult, ide ötszáz fős csapatot küldött a város Balogh Szabó Sándor alkapitány irányításával. Május 10–14. között a helyzet kritikusra fordult, bármelyik pillanatban számítani lehetett gátszakadására, a város végveszélybe került. A hatalmas árvíz ellenére május 10-én a románok Mindszentnél újra megkísérelték a folyón való átkelést, ismét hasztalanul.³³ A tanács, felkészülve a legrosszabbra, úgynevezett vízvészbiztosokat nevezett ki, a város különböző pontjain pedig menekülési pontokat jelölt ki. Ácsoltattak közel nyolcvan tutajt, és azokat az alacsonyabban fekvő, veszélyeztetett utcákban helyezték el. A veszélyre tekintettel dr. Csergő Károly alispán tanítási szünetet rendelt el, a diákok ezért ismét otthon maradtak.³⁴ A folyó túloldalán is érzekelve a veszélyt, a vörös alakulatok tüzszünetet kértek, a fehér zászlóval érkező békekövetre ugyanakkor a románok rálöttek, így a töltések fölött újabb

³¹ Alföldi Újság 1919. május 6., 2.

³² A szentesi járásból 752 férfi lépett be a Vörös Hadseregbe. Lásd SZABÓ Ferenc: *A Vörös Hadsereg szervezése és harcai a Viharsarokban = A Tanácsköztársaság Békés megyében 1919*, MSZMP Békés Megyei Bizottsága, Békéscsaba, 1969, 222.

³³ FOGARASSY László: *Adatok a magyarországi román hadsíntér történetéhez (1919. május 2. – július 19.) = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 6.*, Miskolc, 1966, 335–353.

³⁴ Alföldi Újság 1919. május 14., 2.

tűzpárbaj kezdődött.³⁵ A vöröskatonák az áradást kihasználva csónakkal áteveztek a túlsó partra, és Tizsasznál felrobbantották a gátat. Tettükkel így dicsekedtek a városba látogató Hubert Lajos miniszteri osztálytanácsosnak: „vizet eresztettünk az oláh bocskorába”.³⁶ A gátszakadásra május 13-án került sor, ezzel Szentes városa az árvíz elől megmenekült. Nem úgy Tizsas, Tizsaug, Szelevény és a Szentes külterületi bökényi lakosok, akiknek házait elmosta a víz. Hubert így számolt be a tragédiáról: „Május 14-én sikerült átjutnom a csongrádi fölső révnél a szemben lévő védtöltésre, hol akkor már az ártér egészen víz alatt állott és rettenetes pusztulás képét nyújtotta. Az erős szél magas hullámokat vert fel és ezek hátán bútorok, házi eszközök, épületrészek sodortattak a töltés felé.”³⁷

Az elöntött Tiszazuagról pár nap múlva érkeztek az első tudósítások. A víz 7-8 méter magasan 30 000 holdnyi területen hömpölygött, a vidéken, amerre a szem ellátott, mindenhol csak a víz látszott. Tizsasból csak a templom tornya állt ki, itt az ár több halálos áldozattal is járt. Csépből csak a szélalmot és a templomot nem öntötte el a víz, Szelevény falunak pedig a fele került víz alá. Utóbbi helység lakosait gőzhajóval menekítették Csongrádra, a szentesi határhoz tartozó bökényiek a töltéseken kerestek menedéket, és napokig várakoztak a gáton, míg egy komp elszállította őket.³⁸ A földönfutóvá vált lakosokat a város fogadta be, látta el étellel és munkával, elhelyezésükre pedig az üres kistőkei-külterületi tanyákban került sor.

Az Alföldi Újság hasábjai ugyanakkor tájékoztattak arról, hogy a városban az élet az újabb veszedelem ellenére sem állt meg teljesen. Ahogy a mozi, néhány üzlet is újra kinyitott; ismét várta a vendégeit Fazekas Sári fehérnemű-tisztítója, de újra dolgozott Szücs Imre borbély és fodrász is.³⁹

A berendezkedés

A közvetlen árvízveszély elmúltával a harcok a város szélén folytatódtak. A megszállók a levegőből is támadták a túlsó vöröskatonákat, május 19-én Csongrádnál a magyar állásokra tüzelt gépfegyverrel román pilóta. Ugyanezen a napon a városba látogatott a román hadsereg élelmezési kormánybiztosa, Gheorghe Jovin, aki tájékozódott a lakosság élelmezési viszonyairól is. A városi tisztviselőkkel folytatott tárgyalását követően ígéretet tett a lakosság szénrel, tűzifával, olajjal és más hiánycikkkel való ellátására.⁴⁰ Másnap viszont rendeletet hozott a lakosok gabonaszükségletéről, amelynek arányát – az új termésig (július–augusztusig) – fejenként 35 kg gabonában vagy 28 kg lisztben állapította meg. Rendeletében kötelezte a lakosságot, hogy jelentsék be gabona- és lisztfeleslegüket, és azt három nap alatt a kijelölt átvevő bizottságoknak adják le. Az átvétel során kapott utalvány fejében az ígéret szerint később az

³⁵ FEJÉR László – KISS J. Imre: *88 éve történt. A Tanácsköztársaság tiszai árvize = Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve XVII.*, Debrecen, 2008, 334.

³⁶ *Uo.*, 335.

³⁷ *Uo.*

³⁸ Alföldi Újság 1919. május 19., 1.

³⁹ Alföldi Újság 1919. május 11., 4.

⁴⁰ Alföldi Újság 1919. május 19., 1.

elvett készletek árát kifizetik, aki viszont nem tesz eleget a „kérésnek”, attól az egész készletét elkobozták – hirdette ki.

Megtiltották az utazást Erdély felé, és cenzúrázták a leveleket, a rokonságnak maximum két oldalt lehetett írni, de ezeket a borítékokat is felbontották, és a szövegeket ellenőrizték a román hivatal munkatársai. Utazni egyébként is kizárólag külön engedéllyel lehetett és csak a szomszéd településekre. Az utazók számára egy vonat indult a reggeli órákban Kun-szentmártonba és egy Orosháza felé. A térparancsnok 1919. május 23-ától a szeszes italok fogyasztását is korlátozta. Az italmérő helyek este 9-ig tarthattak nyitva, és csak fél liter bort vagy egy üveg sört adhattak egy vendégnek. A rendelet a pálinka kiszolgáltatását megtiltotta a román katonáknak, 18 év alatti személyeknek és nőknek pedig tilos volt bármilyen alkoholt felszolgálni. A részegséget szigorúan büntették, és pöffekelni sem lehetett, mert nem volt a városban dohány.⁴¹

A hangzatos ígéretek ellenére a lakosság körülményei semmit nem javultak, folytatódtak a lakossággal szembeni erőszakoskodások is. Ezekre válaszul a tanács ismételten a parancsnok-sághoz fordult, és levélben kérte, hogy a román hadsereg a legénységet a „panaszos viselkedéstől” tartsa vissza.⁴² A sok gond közé végre örömteli hír is került: egy Budapestet megjárt vásárhelyi asszony beszámolója alapján fellélegezhetnek a túszok családjai, hiszen értesülései szerint szeretteiket időközben kiengedték, és a rákospalotai lányjavítóban várták hazatérésüket.⁴³ Megnyugtató volt, hogy újra elkezdődött a tanítás 28-án, de még aznap újabb rendeletet tettek közzé a kihelyezett falragaszokon. A rekviráló bizottság ezúttal fehérműket követelt, és minden családtól jó minőségű férfiinget és lábravalót kellett beszolgáltatni, vagy mindezt 200 koronával lehetett megváltani a hivatali helyiségben.⁴⁴

A hétköznapiakat Ferdinánd király körutazása törte meg, aki látogatást tett a megszállt területen. Az uralkodó járt Kolozsváron, Nagyváradon és Békéscsabán is. A megszállást a románok véglegesnek tekintették, ahogy hangoztatták, már a demarkációs vonal átlépése előtt az volt a terv, hogy seregük „a magyar hadsereget teljesen harcképtelen állapotba hozza és leszerelje, ami megköveteli, hogy a román erők elfoglalják a magyar területeket a Tisza balpartjáig”.⁴⁵ A tartósra tervezett berendezkedés első jele volt az is, hogy a nagyszabani kormányzótanács hosszú jegyzéket küldött a megszállt vármegyék alispánjainak, tudatva abban a községek új, román elnevezését.⁴⁶

A sajtóhírek a városi lakosság szórványos szórakozási lehetőségeiről is számot adnak. Eszerint ugyanezen a napon a helyi mozi új előadásokat tartott: Gábor Pista zenekarának kíséretével bemutatták az *Éjjeli kalózok* című detektívdramát, és színre került a *Buksi* című vígjáték is. Június első napján pedig az Apolló mozi két hét szünet után új filmet vetített, a *Szevelmeskedés* című szellemes négyfelvonásos vígjátékot. A férfiak szórakozásáról ugyanekkor Bus Miklós gondoskodott; éttermében állandó cigányzenészek muzsikáltak, hangulatos kerthelyiségben

⁴¹ Rendelet a fegyverletételről, MNL CSML SZL V.177.c 1. sz.

⁴² A levél május 22-én kelt, lásd MNL CSML SZL V.177.c 6185/1919.

⁴³ Alföldi Újság 1919. május 24., 2.

⁴⁴ Alföldi Újság 1919. május 28., 2.

⁴⁵ Ormos Mária: *Padovától Trianonig 1918–1920*, Kossuth, Budapest, 1984, 238.

⁴⁶ Alföldi Újság 1919. május 29., 1.

pedig kuglipálya is várta a vendégeket.⁴⁷ Valamelyest megnyugodtak tehát a kedélyek; június első napjaiban csak a kocsisokat rendelte be a hatóság, akiknek fogataira igényt tartottak a megszállók. A szigorú utazási korlátozások is lazultak, már Szegedre is szabaddá vált az út, június 10-étől pedig engedélyezték az ide tartó vasúti közlekedést is. Pünkösdkor a város harminckét tagú filharmonikus zenekara Kiss János zenetanár vezetésével a Széchenyi Ligetben tartott sétahangversenyt.⁴⁸ Hírek érkeztek a szentesi túsokról is, akikről kiderült, hogy mind jól vannak és Debrecenben tartózkodnak. A helyi sportélet is erőre kapott. Az újság beszámolója szerint a Szentesi Torna Egylet (SZTE) labdarúgócsapata a Mindszenti focistákat fogadta az Erzsébet Ligetben.⁴⁹ A hazai csapat lelkes közönség előtt, szép játékkal 5:0-ra verte a vendégeket. Nyárhoz érkezve elkezdődött az aratás, a gyermekek számára pedig az iskolai beiratkozás. Az érdeklődők számára elsőrangú hangversenyt rendeztek a mozgósínházban.

De a forró nyár, a kugli, a mozi és a zene sem feledtette, hogy a város határában dúl a háború. Tóth Imre 11 éves fiúcska alsóréti tanyájukon, a létrán üldögélt, amikor egy, a Tisza túlpártjáról érkező golyó a nyakába fúródott. A kisfiút kórházba szállították, a golyót sikerült eltávolítani, sebeit ellátták az orvosok.⁵⁰ De folytatódtak a rekvirálások is, a megszállók ezúttal motorokat, gépeket, áramosztókat, szíjakat, bőröket követeltek.⁵¹ Utóbb kiterjesztették a beszolgáltatási kötelezettséget a haszonállatokra is. Elrendelték, hogy a méntelepen az összes városi tulajdonú csődört (megvasalva, felkantározva), bikát (láncsal ellátva), kocsit, hintót állítsák elő.⁵² A megbízott polgármester igyekezett a listát meghamisítani, azonban a jó szándékú csalást a románok észrevették, így az előjáróság végül kénytelen volt átadni a város tulajdonát képező nyolc lovat, nyolc bikát és nyolc tenyészkanca.⁵³ Pár nap múlva a katonai telefonvezetékek megrongálása miatt fenyegették meg a lakosságot. Főbelövetés vétségét követi el – jelentették ki –, aki a telefonvezetékekben kárt tesz, sőt ha a tettest nem találják, azt a házat rombolják le, amely a rongálás közelében áll – jelent meg elretentésül a hirdeteményekben.⁵⁴ A polgármester jelentése szerint ezek a vezetékek viszont olyan alacsonyan húzódtak, hogy azoknak sokszor még véletlenül is „nekimennek és elszakítják, de legfőként a kocsi utakon keresztül vezető dróthálózatot szakítja könnyen el a kocsi”.⁵⁵ A városi vezető szerint tehát csak a vezetékek hibás elhelyezése okozta a vélt szabotázszt.

Pár nap múlva ismét kiújultak a harcok. Ezúttal a vöröskatonák próbálták átjönni a folyó bal partjára, amire válaszul a románok felrobbantották a két várost összekötő vashíd Szentes felőli oldalát.⁵⁶ Öröm volt az ürömben, hogy a túsokról érkező hírek igaznak bizonyultak, június 20-án váratlanul megérkeztek az elhurcolt szentesi férfiak.⁵⁷ De miután a város visszakapta elrabolt polgárait, újabb falragasz borzolta a kedélyeket. Ezúttal a rekvirálás ismét az

⁴⁷ *Uo.*, 2.

⁴⁸ Alföldi Újság 1919. június 8., 2.

⁴⁹ Alföldi Újság 1919. június 14., 2.

⁵⁰ Alföldi Újság 1919. június 8., 2.

⁵¹ Alföldi Újság 1919. június 10., 2.

⁵² MNL CSML SZL V.177.c 6417/1919.

⁵³ Jelentés a román megszállás eseményeiről, MNL CSML SZL V.177.c 3431/1920.

⁵⁴ Alföldi Újság 1919. június 14., 1.

⁵⁵ MNL CSML SZL V. 177.c 6569/1919.

⁵⁶ FOGARASSY: *I. m.*, 345.

⁵⁷ Alföldi Újság 1919. június 21., 2.

állattartókat érintette, a jószágtulajdonosokat kötelezték, hogy állatállományuk felét hajtsák a vásártérre, ellenkező esetben ugyanis azt lefoglalják a román hatóságok.⁵⁸ Mivel az érintettek vonakodtak a parancsnak azonnal engedelmessé válni, a felhívást napokig ismételte a helyi sajtó. A rendelet szigorának mérséklése érdekében Négyesi polgármester külön kérelmet küldött Nagyszébenbe a román minisztériumhoz és Debrecenbe a katonai parancsnoksághoz, egész testületével pedig megalázkodott a rekviráló Stanulescu kapitány előtt. Akciója nem is volt teljesen hasztalan, fellépése némi engedményt eredményezett, mert „csupán” az állatállomány 30 százalékát kellett átadni a XV. számú rekviráló bizottságnak.⁵⁹

A román hadsereg hamarosan 100 remonta (lovaglásra kiképzett) ló rekvirálásáról intézkedett, amiket a lovaik beszolgáltatását eddig elkerülő polgároktól gyűjtötték össze.⁶⁰ Időközben a városba látogatott Mosoiu tábornok, a megszállt területek kormányzója, majd két nap múlva a Csongrád vármegye és Hódmezővásárhely katonai és polgári kormányzójává kinevezett Brandsch alezredes. Utóbbi Szentesre érkezve rögtön visszahelyezte hivatalába dr. Nagy Sándor korábbi alispánt főispáni jogkörrel.⁶¹ Az új elöljárók értekezletet tartottak a városháza tanácstermében, amelynek legfőbb témája a lakosság ellátása volt. A nagyszámú panaszra és a megbénult élelmiszerellátásra tekintettel engedélyezték három malom működését, és az elszállításra kijelölt huszonnnyolc cséplőgép közül is hármat a város kezelésében hagytak.⁶² Bár ismét ígéretet tettek a rekvirálások mérséklésére, ennek gyakorlata mit sem változott. Iffrin hadnagy a jószágok elhajtásakor a vasból készült gépeket összehordatta a vasútállomásra. A tulajdonosok megsejtették, hogy a románok nem értenek a gépekhez, így a gazdák a rossz minőségű ekéiket, boronáikat, cséplőgépeiket, szerszámaikat adták át.⁶³ A Hódmezővásárhelyen székelő Andronescu alezredes, az I. számú rekviráló bizottság vezetője viszont távirattal fordult a városi tanácshoz, és felszólította, hogy július 20-ára gyűjtsék össze az összes szentesi lovat.⁶⁴ Szentes után sor került a szomszédos Mindszent és Derekegyháza lovaira is néhány napon belül. A harci cselekmények is felerősödtek; Csongrádnál géppuska- és gyalogsági tűz volt, a magyar katonák átkeltek a folyón, és hídfőállást foglaltak el, másnap pedig egy román támadást is visszavertek.⁶⁵

A tiszai offenzíva

A tanácskormány tiszai offenzívájának terve alapján a Csongrádnál állomásozó 2. hadosztály Békéscsaba irányába tört előre, a Szentes–Orosháza vonalon. A támadás július 21-én reggel 7 órakor heves ágyútűzzel vette kezdetét. A gerendatutajokon történt átkelést elsőként a bácskai ezred hajtotta végre, a gépfegyverek tüzeinek fedezésével. A román hadsereg hátrált és

⁵⁸ Alföldi Újság 1919. június 22., 2.

⁵⁹ Jelentés a román megszállás eseményeiről, MNL CSML SZL V.177.c 3431/1920.

⁶⁰ MNL CSML SZL V.177.c 6649/1919.

⁶¹ Alföldi Újság 1919. július 16., 2.

⁶² Alföldi Újság 1919. július 17., 1.

⁶³ Jelentés a román megszállás eseményeiről, MNL CSML SZL V.177.c 3431/1920.

⁶⁴ A levél július 17-én kelt, lásd MNL CSML SZL V. 6649/1919.

⁶⁵ FOGARASSY: *I. m.*, 348.

nem tanúsított komolyabb ellenállást. Az is elképzelhető persze, hogy visszavonulásuk tudatos volt, mert tudhattak a tervezett magyar támadásról. Napokkal korábban ugyanis a Csongráddal szembeni „Körös torkolatánál egy alezredes és 22 tiszt átszökött a románokhoz, hogy a magyar Vörös Hadsereg támadásra készül”.⁶⁶ A megszállók a menekülés során felszerelésük nagy részét eldobálták, így több géppuska, komoly mennyiségű lőszer és egy egész ezrediroda berendezése is a Vörös Hadsereg zsákmánya lett.⁶⁷ A hídfő feladását követően a román alakulatok behúzódtak a városba, és kivonulásuk során utcai harcokra is sor került, amely a katonai mellett polgári áldozatokat is követelt,⁶⁸ például 12 éves alsóréti Juhász Krisztinának egy eltévedt golyó oltotta ki életét.⁶⁹ A Vörös Hadsereg főparancsnokságának déli jelentése szerint: „a 2. hadosztály Szenteset és Szegvárt elfoglalta. Egy különítmény Szentesről útban korányi csárda felé.”⁷⁰ Másnapra, július 22-ére már többé-kevésbé sikerült helyreállítani a folyón átívelő vashíd Szentes felőli pillérét, amelyen keresztül megindult az átkelés. „[...] az átutazás a még azon meleg harcshintéren keresztül nem volt valami kellemes, hiszen még nemcsak hullákat, de nyöszörgő emberi roncsokat is találtunk ottan” – vetette később papírra Jócsák Kálmán korábbi főispán.⁷¹

A bevonuló vöröskatonákat kitörő örömmel, ünneplőbe öltözve és virágokkal fogadta a lakosság. A városháza előtti teret megtöltötte a lelkesedő tömeg, akik közül az erkélyről elhangzott szónoklatok hatására több mint 2000-en álltak be a Vörös Hadseregbe. A katonákat a főtéren Árvai Bálint cipész, a korai szentesi munkásmozgalom elismert vezetője üdvözölte, aki intézkedett elhelyezésükről is. Az utólag készült hivatalos dokumentumok arról számoltak be, hogy a lelkes szentesi fogadtatás ellenére a vöröskatonák fosztogatni kezdtek, és három gyilkosságot is elkövettek. Az 1920-ban készült közgyűlési jegyzőkönyv szerint a Vörös Hadsereg újabb ittléte során túladott sok hamis fehér és szovjet pénzen, a város maradék élelmiszerkészletét felélték, kirabolták a városházát és „megölték orozva, fényes nappal Csala polgári biztost, aki mint rendkívül ambiciózus polgári rendőr a helybeli hivatásos büntetteknek valósággal réme volt. Halálát ez okozta.”⁷² Csala Imre halála mellett ismeretlen vöröskatonagyilkoló Fejes Károlynét, és a hídon is történt egy erőszakos haláleset: Dr. Czobor Tibor Szentesről Csongrád felé tartó budapesti orvost egy vöröskatonagyilkoló főbe lőtte.⁷³ Szentes déli szomszédja, a 18 kilométerre lévő Mindszent nagyközség elfoglalásáért is harcok dúltak. Tüzérségi párbaj után a vörös alakulatok Mindszentnél is átkeltek a Tiszán, de innen a románok már július 23-án visszaverték őket a folyó túlsó partjára. Bevonulásuk során a lakosság addig

⁶⁶ *Uo.*

⁶⁷ LIPTAI Ervin: *Vöröskatonák, előre!*, Zrínyi, Budapest, 1979, 274.

⁶⁸ A szentesi levéltárban őrzött halotti anyakönyvekben négy román katona és egy vöröskatonagyilkoló áldozat is található. A halálokok: haslövés, fejlövés, tüdőlövés.

⁶⁹ Alföldi Újság 1919. augusztus 7., 2.

⁷⁰ Hadtörténelmi Intézet és Levéltár Magyar Tanácsköztársaság iratai, 58. csomó, 17. szám (Vörös Hadsereg Parancsnokság 721/4 hdm. sz.), eredeti tiszttáza, idézi *Szuronyok árnyékában. Dokumentumok a munkásmozgalom szentesi történetéből (1890–1939)*. MSZMP Szentesi Bizottsága, Szentes, 1969, 74–75.

⁷¹ JÓCSÁK Kálmán *Emlékirataiból*, PIL 686. f. 212. 6e (399–401), közli *Szuronyok árnyékában*, 75–77.

⁷² Szentes Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei, 5/1920., MNL CSML SZL V. 171. a/48. kötet. A gyilkosságot említi VÁRY Albert is: *I. m.*, 128–129.

⁷³ VÁRY: *I. m.*, 128–129.

soha nem tapasztalt borzalmakat szenvedett el. A visszatérő megszállók a sorozatos rablások mellett kilenc polgárt gyilkoltak meg.⁷⁴

Július 23-án a Mindszent és Szegvár felől közeledő román hadosztály a Szentest visszafoglaló vörös alakulaton is rajtaütött, és a Tisza jobb partjára szorította vissza őket. A Vörös Hadsereg kezén a folyó keleti partján mindössze egy kis hídfő maradt.⁷⁵ A román csapatok július 25-i ellentámadása során a vöröskatonák a túlerő miatt ezt a szentesi hídfőt is feladták és Csongrádra vonultak vissza.⁷⁶ Az újabb – immár második – bevonulás alkalmával a román katonák több gyilkosságot is elkövettek. Az egyik áldozat a szociáldemokrata Árvai Bálint volt.⁷⁷ Őt kommunistaérzelműség vádjával ismeretlenek feljelentése nyomán tartóztattak le, a katonák több órán keresztül ütlegették, majd brutális módon kivégezték, és még a holttestét is meggyalázták.⁷⁸ Kommunista-vád miatt végezték ki Varga Jánost is. Állítólagos fegyverrejtegetésért bűnhődött a Fazekas család. A családfőt, Fazekas Sándor hivatalosolgát feleségével és két fiukkal együtt a városházára betörő román katonák elhurcolták. Szintén a városházáról vitték el Pólya Sándor udvarost is – utóbb az őt ártatlan személyt a téglagyár gödreinél lőtték agyon. Román fegyveresek hatoltak be a római katolikus plébániára is, ahol Csincsa János káplánt az imakönyve mellett gyilkolták meg, az épületet pedig teljesen kirabolták. A megszállók tetteiket azzal indokolták, hogy többen a lakosok közül rájuk lőttek, erre hivatkozva pedig 24 órás szabad rablást rendeztek. A fosztogatás során házakba törtek be és fosztottak ki. Előfordult, hogy utcai járókelőket is inzultáltak, tőlük pénzt, ruhát vettek el, és még meg is verték az illetőket. Többen próbáltak ellenszegülni az önkénynek és így váltak áldozatokká. Az ellenállást tanúsító Rác János kereskedőt a katonák lelőtték. Orgován János sem tűrte tanyájának kifosztását, ezért ő is ugyanerre a sorsra jutott. Török Lászlót és két fiát Gógány sor 2. számú házából a betolakodó románok elhajtották Békéscsabára, az út során pedig az egyik fiút puskatussal agyonverték.⁷⁹ Szerinte a városban és a határban még 6-8 gyilkosság történt; a kucori ártéri hidat felégették, az ottani csárdát pedig az ágyútűz rombolta le.⁸⁰ Szintén magukkal vitték az elfogott szentesi munkásvezetőket, a vörös őrség tagjait és a hatalmukba került vöröskatonákat Romániába hurcolták. A foglyokat bántalmazták, éhezettették, és csak egy-két éves internálás után bocsájtották szabadon őket.⁸¹

Újabb megszállás, újabb berendezkedés

A román hadsereg a Tisza átlépését követően elindult Budapest felé. Helyzete kilátástalanságával szembeülvélve a Forradalmi Kormányzótanács lemondott, így ez a nap – augusztus 1-je

⁷⁴ MNL CSML SZL IV.B. 406.b 14/1922. (iratcsomóban).

⁷⁵ LIPTAI: *I. m.*, 279.

⁷⁶ SZABÓ: *I. m.*, 246–247.

⁷⁷ Árvai Bálintné visszaemlékezése, MNL CSML SZL Kéziratár 3223.

⁷⁸ LABÁDI Lajos: *A munkásmozgalom mártírja. Nyolcvanöt éve gyilkolták meg Árvai Bálintot*, Szentesi Élet 2004/30.

⁷⁹ MNL CSML SZL IV.B.406.b 14/1922. (iratcsomóban).

⁸⁰ Szentes Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei, 5/1920., MNL CSML SZL V. 171. a/ 48. kötet.

⁸¹ Kóczán József, Papp Mihály, Vass István, Kocsis István vöröskatonák visszaemlékezése, idézi MEDVECKY Imre: *I. m.*

– számít a tanácsköztársaság végének. Az újabb fordulatot követő első napokban a helyi sajtó szünetelt, a következő – továbbra is cenzúrázott – számot augusztus 5-én nyomták ki. A lap főcímben számolt be a Vörös Hadsereg kapitulációjáról. Az egykori vöröskatonák augusztus 3-án este már nagyobb csapatokban érkeztek haza Szentesre. Sok Csongrádon rekedt szentesi asszony is ezekben a napokban tudott visszajutni lakóhelyére.⁸²

A harcok nem múltak el nyomtalanul, több esetben elhagyatott gránátok szedtek további áldozatokat. Így járt augusztus 2-án a Kossuth és Klauzál utca sarkán Mányai Imre fiatal béres.⁸³ Hasonló baleset okozott tragédiát a Nagynyomás 110. számú tanyán, ahol Rózsa Dobos Sándor és az édesapja, valamint egy asszony halt meg, és többen súlyosan megsérültek a szerencsétlenségben.⁸⁴ És még ősszel is többször számolt be a sajtó hasonló – gránát okozta – tragédiákról. Előbb a 13 éves Czuczi Béla a Magyarítás 36. szám alatti tanyán lett áldozat,⁸⁵ majd egy robbanás a város határában, a Nagynyomás 82. szám alatt oltotta ki Szabó Sándor és 10 éves fia, Lajos életét. Sőt az év utolsó előtti napját is bomba okozta tragédia árnyékolta be – ezúttal Bajkai Imre 32 éves béres lett kézigránát robbanás áldozata.⁸⁶ Voltak, akik sikerrel használták ki a harcok okozta zavaros helyzetet. Például többen csempézzel egészítették ki keresetüket. Az ilyen zugkereskedő bandák gyakran keltek át a Tiszán túli területekre is, megvesztegetve az útjukba kerülő – a folyót ellenőrző – román katonákat. Nem mindig jártak azonban sikerrel – Ursulesci kapitány egy alkalommal az elfogott társaság minden tagját 1000 koronára büntetette.⁸⁷

Bár a hivatalos csatározásoknak vége szakadt, a román katonák garázdálkodása nem szűnt meg a tanyavilágban: Dömsödi Ferencet és Héjja Pált lelőtték, amikor ellenállni próbáltak román lótolvaj bakáknak.⁸⁸ A csatazaj elmúltával a román hatóság ismét rekvirálási hirdetményeket ragasztott ki, ezúttal nem ruhaneműt, állatokat vagy gépeket gyűjtötték össze, hanem a terményt. A gazdáknak pár napos határidőt szabtak, hogy bejelentsék gabonájuk, árpájuk és kukoricájuk mennyiségét.⁸⁹ És a terhek csak fokozódtak: a korábban összegyűjtött lovak számára az üzletekben található itatóvedreket és kötőfékeket is be kellett szolgáltatni a tulajdonosoknak.⁹⁰ A helyi gazdák, hogy a frissen learatott gabonát megmentsék, a termés hozamot valótlánul adták meg, és a kitűnőnek számító, holdanként 8-10 mázsá helyett a román hatóságoknak csak 3 mázsát ismertek be. Négyesi polgármester a beszolgáltatandó gabona mennyiségét hosszas tárgyalásaival még sikeresen csökkentette is, így végül azt 300 vagonban állapították meg.⁹¹

A román hadsereg budapesti bevonulását követően néhány nappal a helyi lap, az Alföldi Újság működését felfüggesztették, az újság kiadása a főváros megszállásának végéig szünetelt. Azonban a lakosság nem maradt teljesen sajtótermék nélkül. Augusztus 17-én jelent meg a

⁸² Alföldi Újság 1919. augusztus 5., 1.

⁸³ Alföldi Újság 1919. augusztus 7., 2.

⁸⁴ Alföldi Újság 1919. augusztus 8., 2.

⁸⁵ Szentesi Hírlap 1919. október 5., 2.

⁸⁶ Alföldi Újság 1919. december 30., 2.

⁸⁷ Alföldi Újság 1919. december 4., 1.

⁸⁸ MNL CSML SZL IV.B. 406.b 14/1922. (iratcsomóban).

⁸⁹ Alföldi Újság 1919. augusztus 10., 2.

⁹⁰ A parancsot augusztus 13-án adták ki, lásd MNL CSML SZL V.177.c 7467/1919.

⁹¹ Jelentés a román megszállás eseményeiről, MNL CSML SZL V.177.c 3431/1920.

Szentesi Hírlap első száma, melynek – cenzúrázott – szerkesztősége természetesen a város közönségének érdekeit kívánta szolgálni.⁹² Két héttel később a szülők beírátták gyermekeiket a kereskedőtanonc-iskolákba, a gazdák művelték földjeiket és újra játszott a focicsapat. A férfiak nagy öröme a Szentesi Torna Egylet csapata vasárnap délután a Mindszenti Torna Egylettel játszott mérkőzését.⁹³ Hiába a megszállás, a szórakozásra, a fiatalok ismerkedésére is jutott némi tér. Az Iparos Ifjak Önképző Köre október elején már reggelig tartó táncmulatságot rendezhetett.⁹⁴ Budapesten, három héten át zsúfolt közönség előtt volt műsoron *A képzelt beteg* című négyfelvonásos vígjáték, most erre a darabra lehetett jegyet váltani a helyi mozgószínházban. És a mozi mellett végre élő színészeknek tapsolhatott a közönség. Elkezdődtek a színházi előadások: a *Túl a nagy Krivánont*, a *Gróf Rinaldót* és a *Csárdáskirálynőt* mutatták be Szentesen.⁹⁵ Öt hónapnyi szünet után, szeptember végétől már a tudományos mozgószínház is ismét előadásoknak adott helyt.⁹⁶

Augusztus 29-én a városba egy olasz, angol és francia tisztból álló antantmisszió érkezett. A delegáció a magyar és az antant érdekek összhangba hozatala érdekében tárgyalásokat folytatott a román katonai bizottsággal.⁹⁷ Miközben a misszió a kialakult helyzetről vizsgálódott, a város vezetőségének sikerült megállapodnia a rekviráló bizottsággal.⁹⁸ A kialakult egyezés szerint Szentes azonnali fizetés ellenében 21 000 métermáza búzát és 9000 métermáza árpat és zabot ad a román parancsnokság részére, a rekvirálás azonnali megszüntetése fejében. A lakosság a szigorú rendelkezések ellenére valamelyest fellélegezhetett. A térparancsnok rendelkezése szerint a II. és III. osztályú vendéglők és kávéházak, valamint a kocsmák szeptember 2-ától ismét reggel 6-tól este 9-ig tarthattak nyitva.⁹⁹ A megállapodásnak köszönhetően a város készleteinek nagyobb része megmaradt. De az itt állomásozó katonaság¹⁰⁰ élelmezési költségei továbbra is a városra hárultak, sőt a Vörös Hadsereg elfogott katonái számára fogolytábor rendeztek be,¹⁰¹ amelynek ellátásán túl az őrzési költségeit is a városnak kellett megoldania. Szeptember 5-én – Ferdinánd román király születésnapján – az ünnepnapra tekintettel a brassói fogolytáborból hazaengedték a magyar foglyokat. A gesztus üzenete szerint a Tiszán inneni lakosok legyenek hű alattvalói, a folyón túliak pedig jó szomszédai a királyságnak.¹⁰² Négyesi polgármester eredményesen dolgozott, sikerült két vagon cukrot szereznie a városnak, sőt benzínért is lehetett jelentkezni a Zsoldos Rt. irodájában.

⁹² Szentesi Hírlap I/1. (1919. augusztus 17.), 1.

⁹³ Szentesi Hírlap 1919. szeptember 7., 3.

⁹⁴ Szentesi Hírlap 1919. október 2., 2.

⁹⁵ Szentesi Hírlap 1919. november 2., 3.

⁹⁶ Szentesi Hírlap 1919. szeptember 29., 1.

⁹⁷ Szentesi Hírlap 1919. szeptember 3., 1.

⁹⁸ Szentesi Hírlap 1919. augusztus 31., 2.

⁹⁹ Szentesi Hírlap 1919. szeptember 3., 2.

¹⁰⁰ A városban a román 18., 19., 20. hadosztály ezredei állomásoztak. Az ezredek legénysége jórészt erdélyi magyarokból állt, két-, néha négyheti időközönként váltották egymást. A hadosztály-parancsnokság Orosháza vagy Békéscsabán állomásozott, a parancsok innen érkeztek. Szenteset és környékét egy zászlóalj tartotta megszállva kb. 400 főnyi legénységgel. Lásd: Jelentés a román megszállás eseményeiről, MNL CSML SZL V.177.c 3431/1920.

¹⁰¹ Szentes Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei, 5/1920., MNL CSML SZL V. 171. a/ 48. kötet.

¹⁰² Szentesi Hírlap 1919. szeptember 5., 2.

A városban a helyi ellenállásra is találunk példát. Volt, aki megelégette a sorozatos ki-zsákmányolást, és titokban kifejezte nemtetszését. Például szeptember 25-én „a város néhány helyén a román hadsereget sértő falragaszok találtattak”.¹⁰³ A szabotázs miatt a megszálló román hatóság kiterjedt nyomozást indított, azonban nem sikerült a névtelen „lázadó” kilétét kideríteni. Kézrekerítésére 5000 korona jutalmat ígértek, s komoly büntetést helyeztek kilátásba az egész lakosság számára, ha nem sikerül fellelni a tettest.¹⁰⁴ November elején a helyi parancsnok a megszállást már véglegesnek tekintette, ezért a városban bevezetette a romániai időzónának megfelelő időszámítást. Ennek megfelelően utasították a helyi közigazgatás vezetőit, hogy „az összes torony órák, valamint a hivatalos helyiségekben lévő órák, úgyszintén a magán háztartásban lévő órák is f. hó 3 ról 4-ikére virradó éjjel 12 óraker egy órával előre vétessenek, s az időszámítás holnaptól kezdve további intézkedésig ezen új órabeosztás szerint számíttassék”.¹⁰⁵

Budapesten a román megszállás 1919. november 14-én ért véget. A csapatok megkezdték visszavonulásukat a Duna–Tisza-közén keresztül, egy részük pedig Szentesen át hagyta el a területet. Négyesi Imre polgármester kidoboltatta és hirdeteményeken keresztül is tájékoztatta a lakosságot, mire számíthatnak. Az előzetes várakozásoknak megfelelően gyalogsági és lovassági ezredek haladtak át a városon, és itt tartották éjszakai pihenőjüket november 17–21. között. A gyalogságot középületekben, iskolákban helyezték el, míg a lovasság szálláshelyének néhány utcát jelölt ki az előljáró. Négyesi utasította az iskolaigazgatókat is, hogy a tantermeket ürítsék ki a katonák elszállásolása céljából. Az utasítás ellen szót emelt a zsidó hitközség¹⁰⁶ vezetője, aki tiltakozó levelet írt az eljárás ellen, kérve a hitközség iskolájának mentesítését a beszállásolás alól, mert – ahogy fogalmazott – „helyrehozhatatlan anyagi kárt okoznak a katonák. A nagyterem parkettjét, a padokat tönkre teszik, a falakat bepiszkítják, az árnyékszékeket elrondítják.”¹⁰⁷ Dr. Reis Soma világi elnök a megbízott polgármesternek címzett kérvényét Négyesi elutasította.

Az Alföldi Újság november 19-én jelent meg újra, miután a román hadsereg kiürítette Budapestet, első számában pedig a Nemzeti Hadsereg fővárosi bevonulásáról tudósította az olvasókat. A lap hasábjai szerint ismét nyugodtabb napokat élt át a város. Megkezdték működésüket Sájermanné és Kertész Helén hölgyfodrászok manikűr- és kozmetikaüzlete a báró Harruckern utca (ma Ady Endre utca) 7. szám alatt. Műtermükben a „legmodernebb ondulást, fésülést, kéz és arcápolást, több évi fővárosi gyakorlattal” ígértek.¹⁰⁸

A város lakossága amennyire csak lehetett, készült a közelgő karácsonyra és újévre. Habár kevesebb adomány gyűlt össze, a közkórház ismét megrendezte a betegeket segítő karácsonyi ünnepségét, a mozi napi három új előadást tűzött műsorára.¹⁰⁹ Ilyen vegyes hangulatban

¹⁰³ MNL CSML SZL V.177.c 8432/1919.

¹⁰⁴ Az 5000 koronás jutalmat október 7-én ígérték, lásd MNL CSML SZL V.177.c 8432/1919.

¹⁰⁵ MNL CSML SZL V.177.c 9002/1919.

¹⁰⁶ Szentes város lakossága 1920-ban 32 387 főt számlált. A vallási felekezetek megoszlása: római katolikus 15 355, református 15 405, evangélikus 565, görögkeleti 215, unitárius 3, egyéb 16 és izraelita 754 volt. Lásd *Szentesi útmutató címtár és zsebtérkép 1934*, szerk. és rajzolta Lantos Iván, Szentes, 1934, 82–83.

¹⁰⁷ A levél november 16-án kelt, lásd MNL CSML SZL V.177.c 9438/1919.

¹⁰⁸ Alföldi Újság 1919. november 30., 4.

¹⁰⁹ Alföldi Újság 1919. december 24., 2.

telt el 1919 szent ünnepe. Közeledett az év vége, és – hosszú szünet után – a fiatalság számára újabb alkalom kínálkozott táncstudásának bemutatására. Jótékony célú táncmulatságot rendezett a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvák Egylete a Református Kör nagytermében. Kitűnő zene, jó konyha biztosította a rendezvény magas színvonalát, amit a közönség telt házas megjelenésével hálált meg, mivel a jegyek nagy része már elővételben elkel. ¹¹⁰ A vendéglátással foglalkozó vállalkozók karácsony közeledtével hétvégi disznótoros vacsorákat adtak, többfogásos estélyeket, borkóstolókat rendeztek, kitűnő magyar és cigány zenészekkel várták a vendégeiket.

Az ünnepet a megszálló hatóságok rendeletei viszont újra és újra beárnyékkolták. Előbb a román hatóság újabb gabonabeszolgáltatási rendeletet szabott ki, amelynek célja a Budapest lakosságának nyújtandó segítség volt. ¹¹¹ Mivel a korábban 300 vagonban megállapított gabonából december végéig csak 100 vagonnal szállítottak be, a románok új, szigorúbb kormányzót küldtek Vajda Miklós személyében, aki fenyegetéseivel sikerrel érte el, hogy egyes lakosok elárulják elrejtett gabonakészleteik hollétét, amit ezek után elszállítottak, összesen 42 vagonnal. ¹¹² A román előjárók kérésére Négyesi polgármester január közepén újra gabonabeszolgáltatásra szólította fel a lakosságot. ¹¹³ A gazdák ezúttal nem tettek eleget a – minden hold föld után 100-150 kg gabonát előíró – beszállítási felhívásnak, ezért a határidőt január 31-éig meghosszabbították. Ekkor a megszállók még keményebb eszközökhöz nyúltak: tanyáról tanyára járva kutatták fel a lakosok rejtett tartalékait. Rendhagyó módon ezúttal a város vezetősége arra utasította a rendőröket, hogy ha csak lehet, vesztegessék meg a román katonákat, a gazdákat pedig arra biztatta, hogy evéssel-ivással nyerjék meg jóindulatukat. ¹¹⁴ A furcsa módszer nem is volt haszontalan, segítségével itt-ott ismét sikerült a rekvirálás mértékét csökkenteni.

Karácsony és az újév között kilenc napon át az országban – így Szentesen is – a szénhiány miatt szünetelt a vasúti személyforgalom. ¹¹⁵ A város a körülmények ellenére megünnepelte az év végét, szilveszter éjjelén több bált, reggelig tartó táncos ünnepséget is rendeztek. Különleges rendezvénynek adott helyet a Szentesi Iparos Kör, ahol kabaré, melodráma, ének, szavalat, páros jelenet és kuplék voltak műsoron. ¹¹⁶ Fél év alatt a lakosság kényszerűen megszokta a román katonák jelenlétét. Valamelyest megnyugodtak a kedélyek, a rablások száma csökkent, és nemegyszer a lakosság és a megszállók közti kereskedelemre is sor került. Zilahy rendőrfőkapitány meg is tiltotta az önkényes, saját áron forgó cserekereskedelmet. ¹¹⁷

Gróf Apponyi Albert, a magyar béke delegáció elnöke 1920. január 17-án vette át Párizsban a magyar békefeltételeket. Másnap a lapok gyászkeretben jelentek meg, az összes színházat, mulatót bezárták, a templomokban pedig gyászistentiszteleteket tartottak. Miután a

¹¹⁰ Alföldi Újság 1919. december 13., 2.

¹¹¹ Alföldi Újság 1919. december 22., 4.

¹¹² Jelentés a román megszállás eseményeiről, MNL CSML SZL V.177.c 3431/1920.

¹¹³ Alföldi Újság 1920. január 14., 2.

¹¹⁴ Jelentés a román megszállás eseményeiről, MNL CSML SZL V.177.c 3431/1920.

¹¹⁵ Alföldi Újság 1919. december 24., 2.

¹¹⁶ Alföldi Újság 1919. december 25., 4.

¹¹⁷ Alföldi Újság 1920. január 11., 4.

szentesi lakosság megismerte a várható béke feltételeit, furcsa mód – ámbár érthetően – a szomorúságba némi öröm is keveredett. Az előzetesen közölt adatokból kiderült, hogy nem a Tisza lesz a határfolyó Románia és Magyarország között, így a román megszállás ideiglenesége nyilvánvalóvá vált.¹¹⁸ Ennek öröme minden hétvégén bálokat, táncos eseményeket rendeztek, és új műsort vetített a mozi is. A Rákóczi téren a hideg téli napokon jégpályán lehetett korcsolyázni.

Majd elérkezett a régen várt esemény: a város tisztviselői és a román helyőrség parancsnoka 1920. február végén megállapodtak a város átadásáról és a megszálló hadsereg elvonulásának menetrendjéről. Intézkedtek a harcokban elesett román katonák sírhelyeinek átvételéről is, a lakosokat pedig felszólították, hogy panaszait február 28-áig nyújtsák be. A román elöljárók negyven szekeret kértek az elvonuláshoz kétnapi élelem és rendőri kíséret biztosításával március elsejének délutánjára. Az átadás-átvételi jegyzőkönyv szerint a román katonák jó karban, rongálás nélkül adták át a használt irodákat, lakásokat.¹¹⁹ Ezzel a záradékkal az elfoglalt helyiségek ismét városi tulajdonba kerültek. Február 29-én a városi lap első oldalán a megszállók tájékoztatták a kivonulásról a lakosságot. Az előzetesen is hangoztatott indokokat megismételve hangsúlyozták, hogy ittlétük csak a Vörös Hadsereg támadása miatt következett be, és a román hadsereg nélkül a magyar állam megsemmisült volna. A szükséges rekvirálások éppen ezért teljesen törvényes feltételek és megfelelő kártalanítás mellett történtek – állították, valótlanul. Majd végezetül köszönetüket fejezték ki az együttműködésért, de egyúttal figyelmeztettek, hogy ha a kivonulást valamiféle merénylet árnyékolná be, akkor a lázadókat ki fogják végezni.¹²⁰

A károk

Az alispán utasítására a város tisztviselői a zavaros idők után jelentést készítettek a megszállás okozta károkról. Eszerint az érintett időszakban a román katonák elvittek 599 lovat és csikót, 934 szarvasmarhát, 745 sertést és 805 juhot. A takarmányt is erősen megdézsmálták, elszállítottak 1 980 925 kg búzát, 132 773 kg árpát, 19 829 kg zabot, 2038 kg rozst, 480 846 kg kukoricát, 14 714 kg árpát és 8063 kg morzsolt kukoricát. Az állatokért és az élelmiszerért összességében csak az ár tizedét fizették ki. Ezek mellett leszerelték és elhurcolták az ipari és a gazdasági gépeket, amelyeknek árait megbecsülni pontosan nem lehet. Egyebek mellett tönkretették a vasútállomáson az állatrakodót,¹²¹ és a levéltárat is feldúlták.¹²² A lakosság bemondásai alapján a várost 48 millió korona kár érte, de voltak becslések, melyek szerint az összeg elérhette akár a 100 milliót is. A hatalmas anyagi kár mellett jelentős volt az egyes lakosok esetében előforduló erkölcsi romlás is. Néhányan a

¹¹⁸ Alföldi Újság 1920. január 22., 1.

¹¹⁹ MNL CSML SZL V.177.c 1872/1920.

¹²⁰ Alföldi Újság 1920. február 29., 1.

¹²¹ Szentes Város Közgyűlésének jegyzőkönyvei 230/1920., MNL CSML SZL V. 171. a 48. kötet.

¹²² LABÁDI Lajos – TAKÁCS Edit: *Szentes város levéltára és levéltárnokai = Magyar Levéltáros életpályák a XIX–XX. században*, Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2004, 166.

könnyű rablást látva maguk is raboltak, fosztogattak, a dorbézoló megszállókkal tartottak.¹²³

A megszállási időszak emberéleteket is követelt. Az 1919–1920-as évek halotti anyakönyveiben 41 halálesetet rögzítettek. Az áldozatok között öt román és egy magyar katona volt, akik döntően a tiszai áttörés során kaptak halálos sebeket. De magas volt a civil áldozatok száma. Már a bevonulás során is történt egy gyilkosság, de a július 23–25. közötti napok 18 áldozatot követeltek. Köztörvényes bűncselekmény is járt halálos áldozattal, például egy-egy tanyai rablás végződött gyilkossággal. A megszállás okozta halálesetek listájára kerültek a felrobbant gránátok miatti 13 áldozat is.

A román megszállás Szentesen 1920. március 2-án ért véget. Amint a megszállók elhagyták a várost, bevonult Horthy Miklós Nemzeti Hadserege, amelynek tagjait a lakosság örömmámorban fogadta. Ezzel új korszak kezdődött nemcsak az ország, de szentesi lakosok életében is.

A havannai San Salvador de la Punta erőd, háttérben a Morro erőd és világítótornya, 1974 (*Fortepan*)

¹²³ Jelentés a román megszállás eseményeiről, MNL CSML SZL V.177.c 3431/1920.